

УДК 94 (477.83/86) : 930.253

НАЦИСТСЬКА ОКУПАЦІЯ ГАЛИЧИНИ (1941-1944 рр.): ОГЛЯД ФОНДІВ АРХІВІВ ПОЛЬЩІ

Роман Савіцький

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника»
Україна, 76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
e-mail: romansavitskiy@mail.ua

На території України знаходиться значний масив документальних даних, що розкривають особливості нацистської окупації Галичини (1941-1944 рр.). Більшість документів зосереджена у центральних і місцевих архівах. Зокрема, цікаві відомості містять Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, Центральний державний історичний архів у м. Львів, Центральний державний галузевий архів Служби безпеки України, Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г.С. Пшеничного, Державний архів Львівської області, Державний архів Івано-Франківської області, Державний архів Тернопільської області тощо. Зважаючи на доступність даних, інформація, що міститься у фондах державних архівів, значною мірою актуалізована, а її наукова інтерпретація продовжується й у наш час.

Певна кількість документів, що характеризують особливості «нового порядку» у Галичині зберігається (або ж формувалася) за межами сучасної території України (Польща, Федеративна Республіка Німеччина, Російська Федерація, Канада, Сполучені Штати Америки). Зважаючи на географічну близькість, а також адміністративну підпорядкованість дистрикту Галичина як складової частини Генерального Губернаторства у період нацистської окупації, пошук матеріалів до обраної теми на території Польщі є необхідною запорукою її якісного дослідження. Метою цієї статті є здійснити попередній огляд архівних фондів наукових організацій Польщі та показати, які сторони функціонування галицького соціуму в них розкриваються. Усвідомлюємо, що у силу технічних та інших причин, подана нижче інформація має оглядовий, попередній і далеко невичерпний характер. Проте, вислов-

люємо сподівання, що вона стимулюватиме науковців до ґрунтовніших пошуків і глибших аналітичних висновків.

Комплекс джерел з проблеми нацистської окупації Галичини, що знаходиться у Польщі, був і залишається вагомим складовою наукової праці дослідників, що вивчають різні сторони суспільного буття в умовах «нового порядку». Дослідження історії дистрикту Галичина на основі широкої джерельної бази в Україні здійснюють науковці Н.В. Антонюк [1], А.В. Боляновський [2], К.М. Курилишин [3], В.І. Лавришук [4], М.І. Мосорко [5], В.А. Офіцинський [6], В.В. Старка [7], Г.В. Стефанюк [8], С.С. Яким [9] та інші. Серед зарубіжних дослідників, що вивчають історію дистрикту Галичина, у працях яких використовувались матеріали, зокрема і польських архівів, варто відзначити В. Бонусяка [10], М.Ю. Вовк [11], Я. Гмітрука [12], Г. Грицюка [13], Г. Мазура [14], Т. Шароти [15], Е. Яворського [16] й ін. Спільною рисою цих досліджень є використання предметної джерельної бази, що розкриває окрему сферу життєдіяльності суспільства Галичини в умовах окупації. Окрім того, варті уваги узагальнюючі праці з історії функціонування архівних установ Польщі. Серед українських дослідників у цій сфері працює Р.І. Мельник [17], серед польських – П. Войцеховський [18].

Сьогодні зручним інструментом віддаленого доступу до архівних матеріалів є здобутки дигітальної археографії. Враховуючи ті недоліки та виклики, що несе ця нова дисципліна, все ж вважаємо за доцільне використовувати її результати. Тим більше, що «оцифрування» даних польських архівів ведеться доволі організовано. «2015-ий рік буде роком остаточного переходу державних архівів Польщі до планового представлення

одиниць збереження в електронному вигляді. Цифрові копії концентруватимуться у складі Архіву електронних документів, що створений і функціонує у рамках програми «Polska Cyfrowa». Загальний доступ здійснюється через інтернет-ресурс <http://szukajwarchiwach.pl>, який відвідало більше 400 тисяч унікальних відвідувачів [мова йде про відвідуваність станом на 2015 р. – Р.С.]. Як зауважив генеральний директор Польських державних архівів Владислав Стемпняк, важливим питанням є паралельна робота з паперовими й електронними джерелами. Число відсканованих протягом акції документів найближчим часом сягне майже 50 млн. одиниць, з яких 13 млн. буде доступно онлайн. «Оцифровування є кращим способом збереження документів, воно ж робить їх доступними, – заявив він» [19]. Дігитальна археографія відкриває нові можливості для аналізу історичних процесів загалом та особливостей нацистської окупації Галичини зокрема. Крім публікації комплексу джерел, велике дослідницько-пошукове значення мають також сайти архівних установ, більшість з яких містять електронні версії путівників і каталогів фондів.

Для нашого дослідження вагоме значення має путівник «Волинь і Східна Галичина. 1943-1944 рр.», що вийшов друком завдяки праці колективу українських і польських науковців [20]. Для написання цієї книги «з польської сторони до виявлення джерел було залучено 50 інституцій, у тому числі 32 державних архіви, а також деякі церковні архіви, найзначніші бібліотеки, зібрання громадських об'єднань, що займалися пошуком джерел до історії україно-польських стосунків, багаті збірки Інституту національної пам'яті з його місцевими відділеннями та Центрального військового архіву...» [21]. Попри критичну оцінку (яку ми частково розділяємо) цієї праці, що мала місце у сучасній українській історіографії [22], наразі це найповніше довідникове видання щодо архівних установ Польщі, в яких містяться документи періоду німецької окупації.

У путівнику укладачі ведуть мову про територію «Східної Галичини». Ця дефініція використовувалася до Першої світової війни та позначала територію у складі Австро-Угорської імперії. Географічно «Східна Га-

личина» у період нацистської окупації відповідала новому адміністративно-територіальному утворенню – дистрикту Галичина. Якщо керуватись вищенаведеними фактами, то виникає запитання: чому серед переліку фондів у книзі «Волинь і Східна Галичина...» подаються дані винятково про Волинь або ж описи фондів центральних органів влади? Для прикладу, у путівнику наведено опис шістнадцяти фондів Архіву нових документів у Варшаві (Archiwum Akt Nowych w Warszawie, далі – ААН). Серед представлених документів є: фонди центральних органів влади (8), фонди про діяльність польського підпілля (5), фонди консульства Республіки Польща у Лондоні, Мексиці, а також дані переселенські акції на території Волині (1) [23]. У довіднику, на жаль, є тільки фрагментарні дані (у фонді Армії Крайової та Армії Людової), що безпосередньо стосуються дистрикту Галичина. При попередньому огляді путівника по архіву нами виявлено 37 фондів, які прямо чи опосередковано розкривають особливості нацистського «нового порядку» у Галичині (див. додаток А). Детальну інформацію про функціонування ААН можна отримати на офіційному сайті архіву [24]. Інтелектуальним засобом доступу до фондів ААН може послужити путівник «Archiwum akt nowych. Informator o zasobie archiwalnym» [25], що вийшов у світ під редакцією Едварда Колодзея (Edward Kołodziej).

Крім ААН, фонди якого активно залучаються до наукового обігу вітчизняними дослідниками, великий обсяг матеріалів з історії Другої світової війни зберігається у Центральному військовому архіві імені майора Болеслава Валігори (Centralne Archiwum Wojskowe im. mjr. Bolesława Waligóry, далі – САВ). Детальний перелік фондів САВ та їх короткий опис міститься на офіційному сайті архіву. Весь обсяг документів розділений на десять груп. З історії Другої світової війни у САВ містяться дві хронологічні групи. Для нашого дослідження першочергове значення має група «II. Архівні матеріали періоду Другої світової війни, 1939-1949 рр.». – це документи, що об'єднують дані 38-ми фондів. Інша група документів (III. «Архівні матеріали Війська польського»), що включає у себе 706 фондів, датується 1943-1944 рр. та

містить інформацію про польські військові формування, що створювались на території Радянського Союзу. Для дослідника, що вивчає українське питання у Другій світовій війні, цікавим буде фонд 347 про діяльність Армії Крайової на округах Волинь, Станіслав, Львів, Тернопіль [26]. Крім того, візуальним доповненням до джерельної бази німецького «нового порядку» у Галичині можуть послужити фотодокументи із групи VII (фонд 1237 містить колекцію фотографій, що демонструють особливості німецької окупаційної політики у Генеральній Губернії [27]; фонд 1245 «Друга світова війна, 1939-1942 рр.» [28]). Також у САВ зберігається велика кількість картографічних джерел (близько 9 тис.), що об'єднані у VIII групу. За даними сайту, «більшу частину колекції складають карти, випущені під час Другої Республіки та під час Другої світової війни» [29].

Матеріали щодо особливостей нацистської окупації Галичини також містяться у державних (регіональних) архівах у Кракові, Любліні, Перемишлі, Радомі, Жешуві, Торуні й ін. Цінна інформація зберігається у Народному архіві у м. Кракові (Archiwum Narodowe w Krakowie, до 5 грудня 2012 р. – Державний архів у м. Кракові (Archiwum Państwowe w Krakowie). Для дослідника дистрикту Галичина важливими будуть фонди: 553 «Polski Komitet Opiekuńczy Kraków – Miasto, 1939-1945»; 554 «Doradca Radz Główniej Opiekuńczej na Okręg Krakowski, 1940-1945»; 666 «Zbiór Prasy Konspiracyjnej, 1939-1945»; 745 «Sygnatura miasta Krakowa, 1939-1945»; 1241 «Polski Czerwony Krzyż, Oddział w Krakowie, 1932-1948» та ін. [30].

У Державному архіві м. Перемишля (Archiwum Państwowe w Przemyślu) зберігається інформація про біженців колишніх мешканців дистрикту Галичина. Зокрема, це фонди: 174 «Akta gminz Jarosław – wieś, 1923-1954»; 409 «Komitety Opieki w Jarosławiu – zbiór szczytków zespołów, 1940-1949»; 854 «Polski Czerwony Krzyż Oddział w Jarosławiu, 1931-1948»; 1271 «Polski Komitet Opiekuńczy w Rawie Ruskiej, 1941-1944»; 793 «Starostwo Powiatowe w Brzozowie, 1944-1950»; 1420 «Starostwo Powiatowe w Nisku, 1944-1950»; 554 «Starostwo Powiatowe w Sanoku, 1944-1950» [31].

Також інформація про дистрикт Галичина зберігається у Державному архіві м. Радомі (Archiwum Państwowe w Radomiu: 698 «Zbiór materiałów różnej proveniencji od XIII do XX w.», – sygn. 22; 1133 «Związek Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i byłych Więźniów Politycznych. Zarząd Okręgowy w Radomiu»); у Державному архіві м. Жешув (Archiwum Państwowe w Rzeszowie: 108 «Wojewódzki Uryząd Spraw Wewnętrznych w Rzeszowie»; 607 «Związek Bojowników o Wolność i Demokrację. Zarząd Okręgowy w Rzeszowie, 1949-1981»); у Державному архіві м. Торунь (Archiwum Państwowe w Toruniu: 591 «Państwowy Uryząd Repatriacyjny, Powiatowz Oddział w Brodniczy, 1945-1948»; 592 «Państwowy Uryząd Repatriacyjny, Powiatowz Oddział w Chełmnie, 1945-1948»; 595 «Państwowy Uryząd Repatriacyjny, Powiatowz Oddział w Wąbrzeźnie, 1945-1948»); у Державному архіві м. Люблін (Archiwum Państwowe w Lublinie: 1072 «Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa Okręg Lublin, 1940-1944») й ін. [32].

Документи про нацистську окупацію Галичини містяться у багатьох архівних установах Польщі. Зручним засобом віддаленого інтелектуального доступу до цього значного масиву джерельної інформації можуть послужити здобутки дігiтальної археографії. Пошук, переклад, аналіз і введення до наукового обігу цих матеріалів відкриває нові горизонти для вітчизняної історіографії. Велика за обсягом та інформативністю джерельна база розташована в ААН. Станом на 1 січня 2007 р. у Польщі нараховувалось 87 архівних установ (4 центральні архіви, 30 державних регіональних архівів, а також 53 філії) [33]. Огляд архівних фондів, тих установ, що не описані вище, а також детальніший аналіз наведених матеріалів, є необхідною передумовою для всебічного вивчення джерельної бази нацистської окупації Галичини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк Н.В. Українське культурне життя в генеральній губернії (1939-1944 роки): автореф. дис... д. і. н.: 07.00.01 / Н.В. Антонюк; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1999. – 35 с.
2. Боляновський А.В. Німецька окупаційна політика в Галичині у контексті гітлерівського «нового порядку» в Європі у 1941-1944 роках: автореф. дис... д. і. н.: 07.00.02 / А.В. Боляновський; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. –

- Львів, 1999. – 16 с.; Боляновський А.В. Дивізія «Галичина». Історія / А.В. Боляновський. – Львів, 2000. – 528 с.
3. Курилишин К.М. Українське життя в умовах німецької окупації (1939-1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси / К.М. Курилишин. – Львів, 2010. – 328 с.
4. Лавришук В.І. Фашистський окупаційний режим в західних областях України 1941-1944 рр.: автореф. дис... к. і. н.: 07.00.01 / В.І. Лавришук; НАН України, Ін-т історії України. – К., 1998. – 28 с.
5. Мосорко М.І. Повсякденне життя польського населення Галичини в 1939-1944 рр.: автореф. дис... к. і. н.: 07.00.02 / М.І. Мосорко; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознавства. – Львів, 2015. – 20 с.
6. Офіцинський В.А. Дистрикт Галичина (1941-1944 рр.). Історико-політичний нарис / В.А. Офіцинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/district>
7. Старка В.В. Рух опору в Галичині в 1941-1944 роках: автореф. дис... к. і. н.: 07.00.01 / В.В. Старка; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 19 с.
8. Стефанюк Г.В. Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941-1944 рр.): автореф. дис... к. і. н.: 07.00.01 / Г.В. Стефанюк; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 19 с.
9. Яким С.С. Західні землі України в Другій світовій війні: військово-історичний аспект (1939-1944 рр.): автореф. дис... к. і. н.: 20.02.22 / С.С. Яким; Нац. ун-т «Львівська політехніка», Ін-т гуманіт. та соц. наук. – Львів, 2002. – 19 с.
10. Bonusiak W. Małopolska Wschodnia pod rządami Trzeciej Rzeszy / W. Bonusiak. – Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1990.
11. Вовк М.Ю. Военная политика Польши на бывших национальных восточных окраинах в годы Второй мировой войны в свете национальных проблем: автореф. дис... к. і. н.: 07.00.03 / М.Ю. Вовк. – М.: МПГУ, 2008. – 20 с.
12. Gmitruk J. Okupacja niemiecka Ziemi Czerwieńskiej w ocenie Rządu RP w Londynie / J. Gmitruk [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.klubinteligencjipolskiej.pl/2015/08/dr-janusz-gmitruk-okupacja-niemiecka-ziemi-czerwieńskiej-w-ocenie-rzadu-rp-w-londynie-stan-badan>
13. Hryciuk G. Polacy we Lwowie 1939-1944. Życie codzienne / G. Hryciuk. – Warszawa, 2000.
14. Mazur G. Pokucie w latach drugiej wojny światowej. Położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia / G. Mazur. – Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994.
15. Szarota T. Życie codzienne w stolicach okupowanej Europy: szkice historyczne, kronika zdarzeń / T. Szarota. – Warszawa: Państw. Instytut Wydaw., 1995.
16. Jaworski E. Lwów. Losy mieszkańców i żołnierzy Armii Krajowej w latach 1939-1956 / E. Jaworski. – Pruszków: Oficyna Wydawnicza Ajaks, 1999. – 304 s.
17. Мельник Р.І. Організація архівної справи у Польщі: автореф. дис... к. і. н.: 27.00.02 / Р.І. Мельник; Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. – К., 2010. – 23 с.
18. Wojciechowski Przemyslaw. Ochrona i konserwacja zasobu w archiwach państwowych w Polsce / P. Wojciechowski. – Poznań, 2014. – 483 s.
19. Kondek A. Dyoniziak Archiwa Państwowe w 2015 r. – digitalizacja i nowe siedziby / Anna Kondek. – Режим доступу: <http://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/archiwa-panstwowe-w-2015-r-digitalizacja-i-nowe-siedziby>
20. Волинь і Східна Галичина. 1943-1944 рр. Пугівник по польських та українських архівних джерелах / за ред. Д. Наленч, Г. Боряка. – Варшава-К.: AWP Amalcker, 2003. – Т. 1. – 288 с.
21. Там само. – С. 22.
22. В'ятрович В.М. Волинь і Східна Галичина. 1943-1944 рр. Пугівник по польських та українських архівних джерелах. – Варшава-К., 2003. – Т. 1. – 288 с. / В. В'ятрович // Український визвольний рух. Зошит 2: Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни. – Львів, 2003. – С. 189-192.
23. Там само. – С. 40-51.
24. Archiwum Akt Nowych w Warszawie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aan.gov.pl>
25. Kołodziej E. Archiwum akt nowych. Informator o zasobie archiwalny / Edward Kołodziej. – Warszawa, 2005. – 698 s.
26. Centralne Archiwum Wojskowe im. mjr. Bolesława Waligóry [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://caw.wp.mil.pl/pl/249.html>
27. CAW [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archiwumcaw.wp.mil.pl/zasob/vii/vii_1237.htm
28. CAW [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archiwumcaw.wp.mil.pl/zasob/vii/vii_1245.htm
29. CAW [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://caw.wp.mil.pl/pl/76.html>
30. Archiwum Narodowe w Krakowie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ank.gov.pl>
31. Archiwum Państwowe w Przemyślu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.przemysl.ap.gov.pl
32. Там само. – С. 29-34, 44-54.
33. Archiwa w Polsce. Informator adresowy. – Warszawa, 2006. – S. 4.

Додаток А

Перелік фондів ААН, що розкривають особливості нацистської окупації Галичини (1941-1944 рр.)*

111. Rząd Generalnego Gubernatorstwa w Krakowie (Regierung des Generalgouvernements), 1939-1945.
112. Pełnomocnik Generalnego Gubernatora dla Opieki nad Uchodźcami Ukraińskimi w Słowacji, w Bratysławie (Der Beauftragte des Generalgouverneurs für die Betreuung der ukrainischen Flüchtlinge in der Slowakei), 1944.
113. Ośrodek Informacyjny Generalnego Gubernatorstwa w Berlinie (Werbestelle des Generalgouvernements), 1940-1943.
114. Akta prywatne Hansa Franka, 1933-1942.
115. Komisarz do spraw Mienia Nieprzyjacielskiego w Generalnym Gubernatorstwie (Kommissar für die Behandlung feindlichen Vermögens im Generalgouvernement), 1940-1944.

* Перелік не включає особові та родинні фонди (за винятком Ф. 114 «Приватні документи Ганса Франка»). Джерело: Kołodziej Edward. Archiwum akt nowych. Informator o zasobie archiwalny. – Warszawa, 2005. – 698 s.